

ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΜΝΕΙΑΝ ΤΩΝ ΑΛΒΑΝΩΝ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑΙΣ ΠΗΓΑΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ

Τὸ ὄνομα Ἀλβανία ἐμφανίζεται, ὡς γνωστόν, τὸ πρῶτον παρὰ τῶ γνω-
στῶ γεωγράφου τοῦ β' μ.Χ. αἰῶνος Πτολεμαίου¹. Οὗτος, γράφων περὶ τῆς
Ἰλλυρίας, ὡς χώρας ἀνηκούσης εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν τῆς Μακεδονίας²,
ἀναφέρει τὸ πρῶτον τοὺς Ἀλβανούς καὶ «Ἀλβανον πόλιν», ἧς τὰ εἰρή-
πια, κατὰ τὸν Hahn³, σφύζονται παρὰ τὴν Κροΐαν, ὀνομαζόμενα ἐνδεικτικῶς
Ἀρμπουνα.

Ἡ κρατοῦσα γνώμη⁴ εἶναι, ὅτι τὸ ὄνομα ἐξαφανίζεται ἐπὶ πολλοὺς
αἰῶνας διὰ τὰ ἐμφανισθῆ κατὰ τὰ μέσα τοῦ ια' καὶ ἀρχὰς τοῦ ιβ' αἰῶνος,

---

¹ Γεωγραφικῆς ὑψηγῆσεως Γ' κεφάλαιον, 3, 12, παράγραφ. 20, ἔκδ. M ü l-
l e r, σελ. 505 - 506 : 17. *Πόλεις δὲ εἰσιν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ μεσόγειοι αἵδε. Ταυλαντίων*
Ἀρμισσα. 18. Ἐλιμωτῶν Ἐλιμία. 19. Ὀρεσιτίδος Ἀμανία. 20. Ἀλβανῶν Ἀλβανόπο-
λις κλπ. (Πλείονα παρὰ Φουρίκη, ἐν Ἀθηνῶν, 1931, σ. 3 ἔξ.).

² Ἴδε τὰ ὅρια τῆς Μακεδονίας παρὰ Στράβωνι καὶ εἰς τὴν ἐμὴν Ἑκκλ. Ἱστο-
ρίαν τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Α', σελ. 201 - 202.

³ Albanische Studien, Jena 1854. Ὁ Κων. Jirecek εἰς μελέτην του ὑπὸ τὸν τί-
τλον Albanien in der Vergangenheit, δημοσιευθεῖσαν εἰς τὰς Illyrisch - Albanische
Forschungen τοῦ L. v. Thallóczy, I, München und Leipzig 1916, σελ. 66, παρα-
τηρεῖ, ὅτι τὸ ὄνομα τῶν Ἀλβανῶν, τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου, ἐνεκα
τῆς στρατηγικῆς σπουδαιότητος τῶν δυσπροσίτων ἐγκαταστάσεων των, μετεφέρθη
ἐφ' ὅλων τῶν ὑπολειμμάτων τῶν Παλαιῶν Ἰλλυριῶν. Ἡ χώρα ἢ περὶ τὴν Κροΐαν
καὶ τὸ Ἐλβασάν καλεῖται ἀπὸ τοῦ ια' μέχρι τοῦ ιε' αἰῶνος παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς
Ἀρβανον ἢ Ἀλβανον, λατινιστὶ Arbanum, ἀρχαιοσερβιστὶ Raban. Τὸν λαὸν
ὠνόμαζε τις, μὲ σταθερὰν ἐναλλαγὴν μεταξὺ τοῦ λ καὶ ρ, ἑλληνιστὶ Ἀλβανοὶ ἢ
Ἀρβανοί, ἢ Ἀλβανῖται ἢ Ἀρβανῖται, λατινιστὶ Arbanenses ἢ Albanenses. Ἀπὸ
τὸν λατινικὸν ἢ ρωμανικὸν τύπον προῆλθε καὶ τὸ σλαβικὸν Arbanasi, ἐκ δὲ
τοῦ νεοελληνικοῦ, οἱ Ἀρβανῖτες, τελικῶς τὸ τουρκικὸν Arnaut. Οἱ Ἀλβανοὶ καλοῦ-
σιν ἑαυτοὺς Arber ἢ Arben. Νεώτερον εἶναι τὸ ὄνομα Schkipetaren (κατὰ τὸν G.
Meyer ἀπὸ τὸ λατ. excipio = ἀκούω, μανθάνω), ὅπερ εἶναι ἄγνωστον εἰς τοὺς εἰς
τὴν Ἑλλάδα Ἀλβανούς ἐποικους τοῦ ιε' αἰῶνος. Ἡ γλῶσσα διαφεύεται εἰς δύο πολὺ
διαφερούσας διαλέκτους, τῶν βορείων καὶ τῶν νοτιῶν (Τόσκηδων).

⁴ Κ. Ἀμάττου: Οἱ Βόρειοι Γεῖτονες τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1923,
Ἱστορία τοῦ Βυζ. Κράτους, τόμ. Α', ἔκδοσις Β', σ. 213, ἐν Ἀθήναις 1953.

ὄτε ἡ Ἄννα Κομνηνὴ (1083-1148)¹ ἀναφέρει καὶ πάλιν τοὺς Ἄλβανούς, ὧν τὸ ὄνομα διατηρεῖται ἐν τοῖς ἐφεξῆς².

Ἄλλ' ἡ γνώμη αὕτη, περὶ ἐξαφανίσεως τοῦ ὀνόματος τῶν Ἄλβανῶν, δύναται νὰ θεωρηθῆ ἀπολύτως ἀκριβής, ἐφ' ὅσον εἰς τὸ περιώνυμον βιβλίον «Liber pontificalis», ἦτοι εἰς τὴν συλλογὴν βραχειῶν παπικῶν βιογραφιῶν, αἵτινες, ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ Πέτρου³, φθάνουν μέχρι τοῦ Ἀδριανοῦ τοῦ Α' καὶ τοῦ Στεφάνου τοῦ Ε' (+ 872 + 891), μνημονεύεται διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὰς ἐκκλ. πηγὰς καὶ ἄρα διὰ δευτέραν φορὰν εἰς τὰς καθόλου ἱστορικὰς πηγὰς τὸ ἐθνικὸν Ἄλβανὸς διὰ τὸν ὄντως σπουδαῖον Πάπαν Ἰννοκέντιον τὸν Α' (402- 417) ;

Τοῦ «Liber pontificalis» τὸ ἀρχαιότερον τμήμα (Catalogus Felicianus), ὅπερ φθάνει μέχρι τῆς παπασύνης τοῦ Φήλικος Γ' (526- 30), φαίνεται συνταχθέν, κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην, ἐπὶ Πάπα Βονιφατίου τοῦ Β' ὑπὸ τινος ρωμαίου κληρικοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Catalogus Liberianus⁴. Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο μνημονεύεται ὡς 41ος Πάπας ὁ

Innocentius natione Albanensis

ex patre Innocentio⁵.

Οἱ «βιογράφοι» τοῦ Ἰννοκεντίου Α'⁶ διαφόρως ἠρμήνευσαν τὸ ἀνωτέρω χωρίον, διότι τὸ μὲν Albanensis ἠρμήνευσαν ὡς σημαῖνον τὴν πόλιν

¹ Ἐκδ. Βόννης, σελ. 221 : τῶ ἐξ Ἀρβανῶν ὀρωμένῳ Κομικώρη.

² Εἰς τὰς Illyrisch - Albanische Forschungen, σ. 125 οἱ L. von Thallóczy (ἐκδότης) καὶ K. Jirecek ἀνακοινοῦντες 2 ἔγγραφα ἐκ Β. Ἀλβανίας τοῦ 19 αἰῶνος παρατηροῦν, ὅτι ταῦτα ἀφοροῦν εἰς χώρας, εἰς αἷς τὸ ὄνομα Ἀλβανία εἶναι οἰκεῖον ἀπὸ τὴν ἀρχαιοἰλλυρικὴν ἐποχὴν καὶ ἐπεξετάθη εἰς τὴν ὅλην περιοχὴν ἀπὸ τοῦ β' ἡμίσεως τοῦ Μεσαιῶνος. Ἡ ἰλλυρικὴ φυλὴ τῶν Ἀλβανῶν μετὰ τῆς Ἀλβανοπόλεως τοῦ Πτολεμαίου κατῴκει εἰς τὰ ὄρη τοῦ δυτικοῦ μέρους τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας τῆς Μακεδονίας (ἴδε χάρτας M o m m s e n, Römische Geschichte, τόμ. V, καὶ A d. D e i s s m a n n, Die Welt des Apostels Paulus), ἐξικνουμένης, ὡς γνωστόν, μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς, καὶ πλησίον πρὸς τὰ νότια σύνορα τῆς γειτνιαζούσης ἐπαρχίας τῆς Δαλματίας. Αὕτη πρὸς νότον περιελάμβανε τὴν Σκόδραν καὶ τὸ Λίσσος, λοιπὸν ἀκριβῶς τὴν ὄρεινὴν χῆραν παρὰ τὴν Κροΐαν.

³ Ὁ παλαιότατος κατάλογος τῶν ἐπισκόπων τῆς Ρώμης, ὁ συνταχθεὶς κατὰ τὰ μέσα τοῦ β' αἰῶνος, δὲν ἀναφέρει φυσικὰ τὸν Πέτρον ἀλλὰ τὸν Λῆνον, διὰ τὸ ἔτος 64, ἦτοι διὰ τὸν χρόνον τοῦ πρώτου διωγμοῦ τοῦ Νέρωνος (54 - 68 μ.Χ.).

⁴ A l t a n e r, Patrologie, 1950, σελ. 423 καὶ 211.

⁵ Ἐκδοσις D u c h e s n e, 1892, σελ. 220 - 224.

⁶ Βεβαίως διὰ τοὺς πρώτους πάπας ἡ σύνταξις βιογραφιῶν εἶναι σχεδὸν ἀδύνατος. Διὰ τὸν Ἰννοκέντιον ἴδε: Realencyclopädie für Protest., 9, 106, ἔνθα καὶ πληρεστέρα βιβλιογραφία. Religion in Geschichte und Gegenwart², III, 537. Diction. de Theologie Catholique, VII, 1940. C o n s t a n t - S c h æ n e m a n n, Epist. pont., I, 495.

Alba¹ τῆς Ἰταλίας, ἐνῶ τὸ ex patre Innocentio ἐτέθη ὑπὸ ἀμφισβήτησιν, διότι ὁ Ἱερώνυμος (ἐπιστολὴ 130, κεφ. 16, ἔκδ. Vallarsim, I, σελ. 992) γράφει περὶ τοῦ εἰρημένου Πάπα «apostolicæ cathedræ et Anastasii successor et filius». Ὁ Harnack (Mission und Ausbreitung der Christentums in der drei ersten Jahrhunderten, Leipzig 1924², σελ. 819, ἐνθα ὀλίγα περὶ 18 πρώτων παπῶν)³, ἐρωτᾷ ἐὰν πρέπη νὰ νοηθῆ κατὰ λέξιν ἢ λέξιν filius τοῦ Ἱερωνύμου καὶ δικαίως, διότι, ἀνεξαρτήτως τῆς ἀγαμίας τοῦ κλήρου τῆς Δύσεως⁴, ὁ Ἱερώνυμος (περὶ τὸ 347 - 419 - 20, Altaner, Patrologie, 1950, σ. 345), ὡς σύγχρονος, θὰ ἐγνώριζε καλῶς τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν Ἰννοκέντιον Α'. Ἐπειτα, ἐὰν ὑπάρχουν, λέγει, ἀμφισβητήσεις τινῶν ἐκ τῶν σημειωμάτων τοῦ Liber pontificalis, αὐταὶ ἀφοροῦν εἰς τὰ παλαιότερα τοῦ Φήλικος (483 - 492). Ἀλλὰ νομίζω, ὅτι μεταξὺ τῶν ἀξιοπίστων δέον νὰ θεωρηθῆ καὶ ἡ περὶ τοῦ Ἰννοκεντίου, διότι ὁ Ἱερώνυμος θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ σημειώσῃ τι ἐναντίον τῆς κρατούσης γνώμης ἐν Ρώμῃ περὶ τοῦ Πάπα⁴. Καὶ ὁ Harnack ἐξ ἄλλου (σ. 823) παρατηρεῖ, ὅτι ἦτο ἀδύνατον συγγραφεὺς περὶ τὰ μέσα τοῦ ἑοῦ αἰῶνος νὰ κάμῃ ἀπατηλὰς ἀνακοινώσεις, ἀφορώσας εἰς τὸ Ἔθνος καὶ τὸν πατέρα τῶν Παπῶν, χωρὶς ν' ἀποκαλυφθῆ πολὺ γρήγορα. Ἐκτὸς τούτου, συνεχίζει ὁ Harnack, αἱ μαρτυρίαι εἶναι τόσον ἄνευ τινὸς ἰδιαίτερας τάσεως καὶ τόσον ἀπλαῖ⁵, ὥστε καὶ ἡ ἀξιοπιστία τῶν λοιπῶν εἰδήσεων βεβαίως ὄχι μόνον δὲν ὑποβιβάζεται, ἀλλὰ

¹ Dict. d'histoire et de geogr. ecclés., I, 1358.

² Πρόκειται περὶ νέας ἐπεξεργασίας ἀνακοινώσεώς του εἰς τὴν Ἀκαδημ. τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Πρωσσίας, 1904, σελ. 1044.

³ Αὕτη ἐπεβλήθη τόσον ἐνωρίς, ὥστε ἐπεχειρήθη ἡ εἰσαγωγή της καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τὴν Α' Οἰκουμ. Σύνοδον. Β. Στρεφανίδου, Ἐκκλησ. Ἱστορία, 1948, σ. 85 ἐξ. Βεβαίως ἡδύνατο ὁ ἐν χρεῖα διατελῶν νὰ γίνῃ κληρικός, ἀλλ' ἀμφιβάλλω ἂν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ Πάπας.

⁴ Τὸ βιβλίον τῶν Παπῶν ἄρχεται τῶν βιογραφιῶν αὐτῶν διὰ τῆς μνείας τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ πατρός. Αἱ μαρτυρίαι εἶναι μοναδικαὶ εἰς τὸ εἶδος τῶν ὅθεν, λέγει ὁ Harnack, εἶναι ἐπίσης ἐξαιρετικῶς σπάνιαι αἱ μαρτυρίαι, τῇ βοήθειᾳ τῶν ὁποίων δύναται τις νὰ ἐλέγξῃ εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον τὰς παρατηρήσεις τοῦ Liber pontificalis (σελ. 817). Τὸ ἐπακόλουθον ἦτο νὰ παραμερισθῶσιν, ὡς ἀνεξέλεγκτοι, αἱ ἐν λόγῳ παραδόσεις. Ὁ Duchesne ὑπῆρξεν ὁ μοναδικός, ὅστις ἀφείρωσε πολυτίμους ἐρεῦνας εἰς ταύτας («La patrie et la famille des Papes» τὸ βιβλίον δὲν ἐγένετό μοι προσιτόν).

⁵ Ἐν ἴδωμεν τὰς μαρτυρίας περὶ τῆς προελεύσεως 16 Παπῶν (ἀπὸ τοῦ Σιλβέστρου 314 μέχρι τοῦ Σιμπλιτιανοῦ † 483), συνεχίζει ὁ Harnack (σ. 823) ἐν ὑποσημειώσει: Οἱ πρῶτοι 8, πλὴν μιᾶς ἐξαιρέσεως, ὀνομάζονται Romani, ἐνῶ μεταξὺ τῶν ὑπολοίπων 8 ἀντιθέτως εὐρίσκονται μόνον 2. Δύναται τοῦτο ν' ἀποτελῆ σύστημα; (ἐννοεῖ σκόπιμον κατασκευὴν τοῦ συγγραφέως). Περαιτέρω, ὁ μέγας Ἰννοκέντιος, ὁ μέγας Λέων δὲν ἀξιοῦνται διὰ τὴν Ρώμην, ἀλλ' ὁ μὲν πρῶτος χαρακτηρίζεται ὡς Albanensis, ἐνῶ ὁ ἕτερος ὡς Toscus.

τοῦναντίον ἀνυψοῦται. Ἐν τέλει ὁ ἄνευ χασμάτων κατάλογος ἀρχεται ἀπὸ τοῦ Σιλβέστρου (314-335), ἥτοι ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ὥστε καὶ τοῦτο συμβάλλεται εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἀξιοπιστίας του. Βεβαίως νέας ἐπιβεβαιώσεις τῶν ἀνωτέρω δεδομένων δὲν δυνάμεθα νὰ προσαγάγωμεν. Ἐναντίον λοιπὸν τῶν σημειώσεων περὶ τῶν Παπῶν: 33 Σιλβέστρου (314)... 41 Ἰννοκεντίου (401 - 17) κλπ. μέχρι Σιμπλιτίου (468-483) οὐδὲν ἀπολύτως δύναται νὰ προσαχθῆ (αὐτόθι, σελ. 828).

Ὑπὸ τοιαύτας προϋποθέσεις φρονῶ, ὅτι πρέπει νὰ συνδυάσωμεν καὶ συμβιβάσωμεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ *Liber pontificalis* πρὸς ἐκείνην τοῦ Ἱερωνύμου, ὡς ἐξῆς: Διατηροῦμεν λοιπὸν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὁ Ἰννοκέντιος ὁ Α' ὑπῆρξε τέκνον μὲν Ἰννοκεντίου τινός, διάδοχος δὲ καὶ προστατευόμενος, ἥτοι πνευματικὸν τέκνον τοῦ Ἀναστασίου τοῦ Α' (399-401). Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην θὰ συμπληρώσωμεν εὐθύς ἀμέσως διὰ τῶν ἀκολούθων παρατηρήσεων.

*
**

Ἀπομένει λοιπὸν πρὸς ἐξέτασιν τὸ *Albanensis*. Σχετικῶς πρὸς τὰς μαρτυρίας τοῦ *Liber pontificalis* περὶ τῆς πατρίδος τοῦ πατρὸς τοῦ Ἰννοκεντίου ὁ Harnack (σ. 829) παρατηρεῖ γενικῶς, ὅτι πρέπει νὰ διακρίνωμεν τὴν ἔξαρχίαν τῆς ἐθνικότητος καὶ σχετικῶς τῆς ἐπαρχιακῆς (ἢ ἐκ πόλεως) προελεύσεως. Αὕτη ἦτο συνήθης εἰς τὴν Ἀρχαιότητα (τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς) καὶ προφανῶς εὐχρηστοτέρα ἢ παρ' ἡμῖν, ἐνῶ ἡ ἔξαρχίς τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρὸς σπανιωτέρα, ἀλλ' οὐχὶ ἐν ἀχρησίᾳ. Ὁ συντάκτης ἔλαβε ταῦτα ἐκ ρωμαϊκοῦ ἀρχείου παλαιότερου τοῦ γ' αἰῶνος (ἴδε εἰς Φίλοσ. Ἱπολ., IX, 12, σ. 456 ὡς καὶ λοιπὰς παραπομπὰς παρὰ Harnack).

Δεδομένου λοιπὸν, ὅτι ὁ συντάκτης ἢ μάλλον οἱ συντάκται τοῦ *Liber pontificalis* χρησιμοποιοῦσι, πρὸς προσδιορισμὸν τῆς προελεύσεως τῶν παπῶν, πότε τὴν πόλιν¹, καὶ πότε τὴν ἐπαρχίαν² ἢ τὸ ἔθνος των, δικαιούμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐὰν ὁ Ἰννοκέντιος κατήγετο ἐξ *Alba*³ θὰ τὸν ὀνόμαζεν *Albanus* (κατὰ τὸ *Roma - Romanus*). Δὲν δύναται δὲ νὰ ἀποκρουσθῆ, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ Ἀλβανοῦ τὴν καταγωγὴν, εἴτε ἐξ Ἰταλίας, εἴτε ὅπερ καὶ πιθανώτερον ἐξ Ἰλλυρίας. Ὑπάρχει δὲ καθ' ἡμᾶς οὐσιαστικὸς λόγος ἀποδοχῆς

¹ Ἐπὶ τῶν 48 πρώτων Παπῶν Ρωμαῖοι (*Romanus*) 24, Ἑλληγες (*Grecus*) 8, Ἰταλοὶ (*Italus*) 2, Σύρος (*Syrus*) 1, Ἀφρικανοὶ (*Afer*) 2.

² Ἐκ Καμπανίας (*Campanus*) 2, ἐκ Τυρρητίας (*Tuscus*) 2, ἐκ τῆς νήσου Σαρδοῦς (*Sardus*) 1.

³ *Alba Longa* 25 χιλιόμετρα Ν. τῆς Ρώμης. Προχείρως βλέπω εἰς τὸ Λατινοελλην. λεξικὸν Τσακαλώτου: *Albanus* καὶ *Albensis* (σελ. 24). Ἴδε καὶ μεγάλην Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείαν. Ἦτο ἡ *Alba* πόλις σημαντικὴ κατὰ τὸ 380-417;

τῆς τοιαύτης γνώμης, διότι ὁ Ἰννοκέντιος θεωρεῖται ὡς ὁ κύριος ἰδρυτὴς τοῦ Βικαριάτου τῆς Θεσσαλονίκης¹. Δὲν συνεχίζει ἁπλῶς ὁ Ρώμης Ἰννοκέντιος τὴν πολιτικὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐπικρατήσεως ἐν τῷ Ἀνατολικῷ Ἰλλυρικῷ τῶν προκατόχων του καὶ ἰδίως τοῦ Σιρικίου, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Ἀνυσίου ὁ εἰρημένος Πάπας ἐπαυξάνει τὰ δικαιώματα τοῦ διαδόχου του ὀνόματι Ρούφου· πρὸς ἐνίσχυσιν δὲ αὐτῶν ἀνεκέρησσε τὸν (κατ' οὐσίαν) ἕξαρχον τοῦ Ἰλλυρικοῦ Ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης Βικάριον τοῦ Πάπα τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης². Εἶναι λοιπὸν λίαν πιθανόν, ὅτι ὁ ἀνὴρ, ὅστις τοιαύτην προσοχὴν ἔδωκεν εἰς τὸ Ἰλλυρικόν, νὰ προήρχετο ἐξ Ἰλλυρίας καὶ νέος ἔτι ὢν νὰ ἔτυχε τῆς πνευματικῆς υἱοθεσίας τοῦ Ρώμης Ἀναστασίου (399 - 401), ὅστις προστατεύσας αὐτὸν προητοίμασεν ὡς διάδοχόν του. Οὕτως ἐρμηνεύεται ἡ συμπληρωματικὴ πληροφορία τοῦ Ἱερωνύμου (ἀνωτ. σ. 397).

Εἶναι ἡ δευτέρα λοιπὸν φορὰ, καθ' ἣν γίνεται λόγος περὶ Ἀλβανῶν ἢ Ἀλβανικοῦ Ἔθνους, καὶ ἐὰν ἡ ἡμετέρα ὑπόθεσις εἶναι ἀληθὴς τότε ἡ φράσις πρέπει νὰ σημαίη ἄνδρα προερχόμενον ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς βορείως τοῦ Σκούμπι (Γενοῦσου) κειμένης, ἔνθα καὶ διεμορφώθη ἡ ἀλβανικὴ ἔθνοτης, μὲ κέντρον τὴν Κρόγιαν, ἣτις ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον ὡς ἐπισκοπὴ κατὰ τὸν ἰ' αἰῶνα. Ἀλλὰ ποία περιοχὴ ὀνομάσθη Ἀλβανία ;

* *

Περὶ τῶν ὁρίων τῆς Μεσαιωνικῆς Ἀλβανίας συνέγραψεν εἰδικὴν μελέτην ὁ Milan Sufflay (Die Grenzen Albaniens im Mittelalter) δημοσιευθεῖσαν εἰς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν σπουδαίαν σειρᾶν: Illyrisch - Albanische Forschungen, I, München und Leipzig 1916, σελ. 288 - 293, δι' ὃ καὶ εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ τὴν γνωρίσωμεν, ἀφοῦ πρότερον ὅμως σημειώσωμεν, ὅτι ὁ Hahn, ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς παλαιὸς ἐρευνητὴς, ἀνεξήτησε τὴν Ἀλβανόπολιν εἰς τὰ ἐν Skurtëζε ὀνομασθέντα ἐρείπια, παρὰ τὸ χωρίον Funt Gráçe (πιθανῶς fundus καὶ σλαβιστὶ Gradzeg) κείμενα εἰς τοὺς δυτικὸς πρόποδας τῆς Κρόγιας μετὰ τῶν κατὰ μῆκος τειχῶν, κατεσκευασμένων ἐκ τετραγώνων λίθων, ὑπολειμμάτων ἑνὸς μεγάλου κυκλικοῦ πύργου κλπ.

¹ Πρβλ. Λεξικὸν Theologie und Kirche καὶ Kirsch, Kirchengeschichte, τόμ. Α', σελ. 479, 607, 737.

² Mansi, VIII, 750. Λατ. Πατρολ. Migne, XX, 463. Χρ. Παπαδόπουλου, Τὸ Πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης, ἐν Ἀθήναις 1930, σελ. 60 - 61. Γ. Κογιδάρη, Ἐπίτομος Ἐκκλ. Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, 1938, σ. 251 - 257. Ἐπικεῖται δίτομος ἕκδοσις.

Κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν, ὅταν ἡ περιοχὴ ὑπῆχθη εἰς τὸ θέμα τοῦ Δυρραχίου, ὑπάρχει μακρὸν διάστημα χρόνου καθ' ὃ ἐλλείπουν ἀκριβεῖς χρονολογίαι περὶ τῶν κατὰ μέρος τῆς ἐπαρχιακῆς γεωγραφίας τῶν Ἀδριατικῶν παραλίων, λέγουν οἱ Thallóczy, Jirecek (αὐτόθι, σελ. 126). Τὸ ὄνομα τῶν Ἀλβανῶν, παρατηροῦν, ἐχρησιμοποιήθη ἀπὸ τοῦ ια' αἰῶνος πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων Ἰλλυριῶν, οἵτινες κατόρθωσαν νὰ κρατηθοῦν εἰς τὴν ὄρεινὴν χώραν, τὴν κειμένην εἰς τὸ τετράγωνον μεταξὺ Σκουτάρεως - Δυρραχίου, Ἀχρίδος καὶ Πρισερένης¹. Τὸ πρῶτον δὲ ὁ Μιχαῆλ Ἀτταλειάτης μνημονεῖ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀπὸ Δυρραχίου προερχομένων προξικοπημάτων τοῦ Γ. Μανιάκη (1042) τοὺς Ἀλβανοὺς ἢ Ἀρβανίτας (ἐκδ. Βόννης, σελ. 9, 18, 297).

Εἶτα ἀκολουθεῖ ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πατρὸς της αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Κομνηνοῦ Α' (1081 - 1118), ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης, διατελέσας διοικητὴς ἐκεῖ κατὰ τὸν ιγ' αἰῶνα (ἐκδ. Βόννης, σ. 98) καὶ ὁ Κατακουζηνός. Ὁ Thallóczy εἰς ἄλλην μάλιστα μελέτην του περὶ τῆς Ἀλβανικῆς διασπορᾶς (αὐτόθι, σελ. 331) σημειώνει, ὅτι «πράγματι κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἡ Κρόγια ἦτο τὸ κέντρον τῆς περιοχῆς Arbanon, ἔνθα ὑφίστατο καὶ ρωμαιοκαθολικὴ ἐπισκοπὴ, καὶ ὅτι εἰς αὐτὴν τὴν ἐπαρχίαν ἀνήκον τὰ ἄλβανικὰ χινοσοκεπῆ ὄρη καὶ τὰ νοτίως τοῦ Ἐλβασάν κείμενα ὄρη μεταξὺ Lim καὶ Drim.

Τὸ ὄνομα μετεβιβάσθη βαθμιαίως εἰς μεγαλυτέρας περιφερείας (προβλ. M o m m s e n, Römische Geschichte, V, 275), ἀλλ' οὐχὶ ἀμέσως εἰς τὴν Ἀδριατικὴν παραλίαν, ἣτις ἐπὶ μακρὸν ὀνομάζετο Sclavonia, ὑφ' ἣν ἤνουν τὴν Δαλματίαν, Κροατίαν καὶ Σερβίαν. Ἀλλ' ὡς εἶναι γνωστόν, ὀλόκληρον τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος ὀνομάσθη Ρωμανία. Βραδύτερον ὀνομάσθη καὶ ἡ Ἑλλὰς Ρωμανία, ἐνῶ ἡ ὀνομασία Ἀλβανία ἐπεξετάθη πρὸς τὴν παραλίαν. Ὅθεν ἐξηγεῖται διατί ἡ περιοχὴ, ἡ κυριαρχουμένη ὑπὸ τῶν Ἀνδεγαυῶν (Anjous) τῆς Νεαπόλεως παρὰ τὸ Δυρράχιον ὀνομάζετο ἐπισήμως Regnum Albaniae.

Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ιε' αἰῶνος μεταδίδεται ἡ ὀνομασία Ἀλβανία πρὸς βορρᾶν, ὥστε νὰ περιληφθῇ εἰς αὐτὴν ἡ Ποδγορίτσα (Podgorica, κειμένη νῦν εἰς τὴν Morača), μόλις δὲ κατὰ τὸν ις' αἰῶνα ὀνομάσθη ἡ περιοχὴ μεταξὺ Dulcigno καὶ Valona (νοτίως Ἀντιβάρεως - Αὐλώνος) Ἀλβανία. Θὰ ἐκάμναμεν ἐπανάληψιν λέγοντες, προσθέτει ὁ Thallóczy (σελ. 331), ἐὰν ἐμνημονεύομεν, ὅτι ἡ νῦν νότιος Δαλματία, τουτέστιν ὁ ὄρμος τοῦ Cattaro, ὀνομάσθη τὸ πρῶτον βενετικῆ, εἶτα δὲ ὑπὸ τὸν Ναπολέοντα γαλλικῆ καὶ πρὸ

¹ Κ. Ἀμάντου, Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, τόμ. Β', σελ. 213. Τοῦ αὐτοῦ, Οἱ Βόρειοι Γείτονες τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1923.

τοῦ 1848 αὐστριακῆ Ἀλβανία. Ἡ σημερινὴ ὄνομασία Ἀλβανία εἶναι μᾶλλον ἐθνογραφικὴ ἔννοια, ἣτις γεωγραφικῶς καὶ ἐθνογραφικῶς μόλις δύναται ἀκριβῶς νὰ περιγραφῆ. Πάντως εἰς τὸ μεσαιωνικὸν Arbanum διεδραμάτιζε τὸν κύριον ρόλον ἡ Κροῖα (ἀλβανιστὶ Κρουα, τ.ἔ. πηγὴ, διότι ὑπάρχουν ἐκεῖ πολλαὶ πηγαί). Ἐνταῦθα εἶχον τὴν ἔδραν τῶν κατὰ τὸν ιβ' καὶ ιγ' αἰῶνα οἱ Ἀλβανοὶ Δυνασταί. Ταύτην τὴν χώραν κατέλαβεν ὁ Κάρολος ὁ Α' ὁ Ἀνδηγαυὸς (1272 - 1280). Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1280 ἀνακατελήφθη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, οὓς διεδέχθησαν οἱ Σέρβοι τῷ 1343.

Ἀλλ' ἄς ἴδωμεν τὰς γνώμας τοῦ Οὔγγρου ἐρευνητοῦ Sufflay (αὐτόθι, σ. 288 ἔξ.), ἔχοντες πάντοτε ὑπ' ὄψιν τὸν εἰς τὴν σελίδα 402 κείμενον χάρτην.

Ἡ ἀνακατασκευὴ τῆς Μεσαιωνικῆς (προτουρκικῆς) Ἀλβανίας, αὐτὸς ἦτο ὁ σκοπὸς τοῦ ἔργου ἐπιτροπῆς, ἣς μετεῖχε καὶ ὁ Sufflay. Ἀλλ' ὁ σκοπὸς τῆς ἐπιτροπῆς δὲν ἦτο αὐστηρῶς ἐπιστημονικός, διότι τοῦναντίον ἡ ἐπιστήμη ὤφειλε νὰ τεθῆ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πολιτικῆς, ἡ ὁποία θὰ ἔπρεπε νὰ γνωρίζῃ ποῖον θὰ ἦτο τὸ «Minimum» τῆς μελλούσης νὰ συγκροτηθῆ εἰς ἐλεύθερον κράτος Ἀλβανίας.

«Τὸ ἔθνος τῶν Ἀλβανῶν, λέγει ἀρχόμενος τῆς ἐρεῦνης τοῦ ὁ Sufflay, ἔχει μεγάλην ἡλικίαν καὶ εἶναι τὸ ἐμμονώτατον ἐν τῇ Βαλκανικῇ Χερσονήσῳ. Διὰ μέσου μιᾶς καὶ πλέον χιλιετηρίδος συνεμερίσθη τὸν ἴδιον κληρον τῆς πλήρους ἐλευθερίας, τὴν ὁποίαν ἀναζοῦν νῦν αἱ φυλαὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Σλάβων.»

Παρὰ ταῦτα ἀκριβολογῶν ἀναγκάζεται μετ' ὀλίγον νὰ προσθήσῃ, ὅτι «κατὰ τὴν προτουρκικὴν ἐποχὴν ὑφίστατο ἡ Ἀλβανία, ἂν καὶ ὄχι ὡς πολιτικὴ ἐνότης, ἐν τούτοις ὡς γεωγραφικὴ ἐθνικὴ ἔννοια παραλλήλως πρὸς τὴν πολιτικὴν ἔννοιαν τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Σερβίας, διότι τὸ Μαυροβούνιον δύναται νὰ θεωρηθῆ ἕξ ἐπόψεως ἱστορικῆς μόνον ὡς ἀνεπιτυχῆς (ungeratene) παιδί τῆς Ἀλβανίας».

Παρὰ τὴν ἀρχαιότητά του τὸ «Ἀλβανικὸν ἔθνος» ἐγεννήθη, ὡς ἡ Βουλγαρία καὶ ἡ Σερβία, κατὰ τὸν Μεσαίωνα. Ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιστημονικῆς ἐξετάσεως τοῦ ἱστορικοῦ ὕλικου, τοῦ ἀναγομένου εἰς τὴν Δυτ. Βαλκανικὴν, ὁ Sufflay ἐσχημάτισε τὴν ἔννοιαν τοῦ Μεσαιωνικοῦ σχηματισμοῦ τῆς Ἀλβανίας καὶ ἀπετύπωσε ταύτην εἰς τὸν παρατιθέμενον χάρτην. «Τὸ κύριον μέρος τῆς συνθέσεως σχηματίζει τὸ ἱστορικὸν τῆς ἐννοίας ἐν τῷ Μεσαίῳ, τ.ἔ. ἐκεῖνο τὸ πλῆθος τῶν οὐχὶ σπανίων καὶ σχετικῶς οὐχὶ ἀκριβῶν παραστάσεων περὶ τῆς γεωγραφικῆς ἐπεκτάσεως τῆς Ἀλβανίας, τὰς ὁποίας εὗρισκει τις παρὰ τοῖς Ἑλλήσι, Σέρβοις, Νεαπολίταις, Ραγουσαίοις καὶ Βενετοῖς τοῦ Μεσαίῳ.» Παραπλεύρως εὗρισκει ὁ Sufflay 4 δευτερεύοντα συνθετικὰ στοιχεῖα τῆς ἐννοίας Ἀλβανία, ἦτοι : 1) τὴν ἀρχικὴν Ἀλβανικὴν ἐγκατάστασιν, 2) τὸν καθορισμὸν τῶν σφαιρῶν ἀσκήσεως δυνάμεως μικρῶν, ἀλλὰ καθα-

Ἡ γεωγραφική έννοια τῆς μεσαιωνικῆς Ἀλβανίας κατά Sufflay.

ρῶς Ἀλβανῶν δυναστῶν, 3) τὰ ὄρια ἐπὶ μέρους μεσαιωνικῶν ἐκκλ. περιφερειῶν καὶ 4) καὶ τελευταῖον τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐδάφους.

* *

1. Τὸ κατὰ τὴν 11ην ἑκατονταετηρίδα ἐπανεμφανιζόμενον ὄνομα τῆς ἀρχαίας Ἰλλυρικῆς φυλῆς τῶν Ἀλβανῶν χρησιμοποιεῖται πρῶτον πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν κατοίκων τῆς ὄρεινῆς χώρας μεταξὺ Σκουτάρεως, Δυρραχίου, Ἀρχίδος καὶ Ποισρένης μὲ τὸ φρούριον τῆς Κρόγιας εἰς τὸ κέντρον¹. Ἐντεῦθεν ἐπεκτείνεται βαθμιαίως τὸ ὄνομα εἰς τὸ ὁμογενὲς ἐθνικὸν μέσον (ἐννοεῖται τῆς χώρας), ἀλλὰ τὸ Raban τῶν Σέρβων τοῦ ἰβ' αἰῶνος εἶναι οὐσιαστικῶς μεγαλύτερον ἀπὸ τὸ Ἀρβανον τῶν Βυζαντινῶν τοῦ ἰα' αἰῶνος² εἰς αὐτὸ ἀνήκει τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω Πόλαθον (Pilot), ἦτοι χώραι ἐκτεινόμεναι ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τῆς λίμνης τοῦ Σκουτάρεως μέχρι τοῦ Δρίνου (Drinbarz).

Περὶ τὸ 1255 ὅμως διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς εἶναι ἤδη τὸ Ἀρβανον ἔννοια μὲ ἰδιαίτερον ἐπεκτατικὴν ἱκανότητα πρὸς τὰ νοτιοανατολικά. Ὁσαύτως ἤδη πρῶτῳ τὸ ὄνομα τῆς Ἀλβανίας διεισδύει πρὸς νότον, διότι ὁ Ἀλβανὸς πρίγκηψ Κάρολος Ἱθωρία, ὅστις ὀνομάζει ἑαυτὸν «κύριον τῆς ὅλης Ἀλβανίας» (1381), κυριαρχεῖ ἀληθῶς τῆς περιοχῆς τῆς κειμένης μεταξὺ τῶν ποταμῶν Μάτι καὶ Δεβόλη (Dieval = Semeni). Οὕτως ἐρμηνεύει ὁ Sufflay τὰ πράγματα, στηριζόμενος εἰς τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα εἰς τὰ ραγουσαῖα μνημεῖα τῆς Μονῆς τοῦ Ἀγ. Σεργίου (Sirdzi) παρὰ τὸν ποταμὸν Bojana, κατὰ τὸν ἰε' αἰῶνα εἰς τὸ Ἀντίβαρι, ἢ μονὴ Rtac (Rotezo), ὡσαύτως τὸ Lustica παρὰ τὸ Cattaro, χαρακτηρίζονται ὡς κείμενα ἐν Ἀλβανίᾳ, ἐνῶ εἰς τὰς Βενετικὰς περιγραφὰς Ἀλβανία ὀνομάζεται ἢ χώρα ἢ κειμένη ἀπὸ τὸ Dulcigno μέχρις Αὐλῶνος.

2. Ὅθεν, συνεχίζει ὁ S., μόλις δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι ἡ φυλὴ τῶν Ἀλβανῶν, τοῦλάχιστον κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ἐφ' ὅσον ἔζη εἰς συμπαγεῖς μάζας περὶ τὴν Κρόγיא, ἐφθανε γενικῶς τόσον μακράν. Ἐάν τις ἀποδέχεται τοῦτο τότε δύναται νὰ καθορίσῃ ἀρκετὰ ἐπακριβῶς τὰ ὄρια τῆς Μεσαιωνικῆς Ἀλβανίας, τ.ἔ. ἐφ' ὅσον τις λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὰς σφαιρὰς ἀσκήσεως δυνάμεως ἐπὶ μέρους εὐγενῶν ἀλβανικῶν γενῶν, τῶν ὁποίων ἢ κυριαρχία, συμφώνως πρὸς τὰ χαρακτηριστικὰ αἰσθήματα τῆς φυλῆς τῶν Ἀλβανῶν, ἠδύνατο νὰ κρατηθῆ σταθερὰ μόνον εἰς τὸ ἀλβανικὸν περιβάλλον

¹ Πρβλ. Δ. Α. Ζακυθινόν, *La Grèce et le Balkans*, 1947, σελ. 103 ἔξ. Ἴδε Κ. Ἀμαντόν, ἐν Ν. Ἑστία, 1946, σ. 554, ἀντιπαράτηρησις εἰς τὸν St adtmüller (*Revue Inter. des Etud. Balk.*, 1938, σ. 346 καὶ 368).

(milieu) «ἐφ' ὅσον λοιπὸν αἱ μεσαιωνικαὶ πηγαί, αἱ τελοῦσαι ἐκτὸς ἀμφιβολίας, πληροφοροῦν, ὅτι περὶ τὸ κέντρον τῆς Κρόγιας, ὅπου κατὰ τὸν ιγ' αἰῶνα ἔν γένος καθαρῶς ἄλβανικὸν εἰς περισσοτέρας γενεάς (Progon, Gin, Δημήτριος, Golem) ἐκυριάρχει σχεδὸν ὡς ἀνεξάρτητον, συγκεντρωμένον ἐν τῷ βορρᾷ περὶ τὰς οἰκογενεῖας Dukagin, Suma, Jonima, Dusman, εἰς τὰς ἀπτάς καὶ εἰς τὸν νότον κυριαρχοῦν οἱ Matarango, Thorpia καὶ Musachi, ἐφ' ὅσον τις βλέπη σαφῶς, ὅτι ἀπὸ τὸ Skutari διὰ τοῦ Korlik μέχρις ἄνω εἰς Tuzi φθάει ἡ κεκλεισμένη μᾶζα τῶν Ἀλβανῶν καὶ ὅτι κατὰ τὸν ιγ' αἰῶνα οἱ Ραγουσαῖοι πληροφοροῦν περὶ εἰσβολῶν διὰ τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὸν ποταμὸν Genra (Zem), ἐκ δὲ τῶν Σερβικῶν ἐγγράφων ἐξάγεται σαφῶς, ὅτι εἰς τὰς περιοχὰς μεταξὺ Αὐλῶνος καὶ ἀμφοτέρων τῶν Δρίνων κυριαρχοῦν Ἀλβανικαὶ φυλαί, ἀκόμη δὲ ὅτι ἐκ τῶν ἑλληνικῶν πηγῶν προκύπτει, ὅτι ἡ Δίβρη (Debra) εἶναι ἐθνικῶς Ἀλβανική, περὶ δὲ τὸν Αὐλῶνα ἤδη κατὰ τὸν ιγ' αἰῶνα εἶναι ἐγκατεστημένα ἰσχυρῶς ἐξελληνισθέντα ἄλβανικὰ γένη, τότε δύνатаί τις ἄνευ δισταγμῶν νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ἡ γεωγραφικὴ ἔννοια τῆς Μεσαιωνικῆς Ἀλβανίας, ὡς ἐξειλίχθη μέχρι τοῦ ιε' αἰῶνος, ἦτο κυρίως κατὰ προτίμησιν ἐθνικὴ καὶ ὅτι ὁ αὐτόχθων ἄλβανοεθνικὸς κορμὸς ἦτο ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐπλήρωσεν ὕλικῶς τὰ ὄρια αὐτῆς τῆς ἐννοίας».

3. «Ἡ οὕτω γεννηθεῖσα ἐθνικογεωγραφικὴ ἔννοια ἦτο κυρίως ἡ ἔννοια χώρας κεκλεισμένης πρὸς τὰ ἔξω διὰ τῶν σχεδὸν ἄνευ χασμάτων συνόρων, ἅτινα ἐχώριζον αὐτὴν ἀπὸ τῶν γειτονικῶν χωρῶν. Αὐτὴ ἡ χώρα καλύπτεται χονδρικῶς καὶ ἐν τῷ συνόλῳ μὲ τὸ «Illyricum proprium» τῶν Ρωμαίων, ἰδιαιτέρως ὅμως μὲ τὴν Νέαν Ἡπειρον (Epirus Nova) τῶν Ἑλλήνων, μὲ τὸ θέμα Δυρράχιον καὶ τὸ ἀρχικὸν Δουκάτον τοῦ Δυρραχίου τῶν Βενετῶν.

Τὰ ὄριά του συμπίπτουν πρὸς ἐκεῖνα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς (6 σ. χρησιμοποιοεῖ τὸν δυτικὸν ὄρον ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ ἑλληνικοῦ: Μητροπόλεως) Δυρραχίου, ἧτις εἶχε κατὰ τὸν ι' αἰῶνα 15 ἐπισκόπους ὑφ' ἑαυτὴν» (σελ. 292).

Παραθέτει ἐνταῦθα τὰ ὀνόματα τῶν ἐπισκοπῶν, ἅτινα παραθέτω κατωτέρω μὲ τινὰς κριτικὰς παρατηρήσεις.

* *

4. Συμφώνως πρὸς τὰ λεχθέντα ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ γεωγραφικὴ ἔννοια τῆς Μεσ. Ἀλβανίας εἶναι δυνατὸν διὰ βραχέων νὰ ὀρισθῇ οὕτω πως: Ἡ Μεσαιωνικὴ Ἀλβανία ἀποτελεῖ τὸ τετράγωνον Ἀντιβάρεως - Πρισρένης, Ἀχορίδος - Αὐλῶνος. Τὰ ἀκριβέστερα ὄριά της ὅμως διήρχοντο ἄνωθεν τοῦ Ἀντιβάρεως, διὰ τῆς κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἤδη περιφήμου διόδου Sutorman πλαγίως, διὰ μέσου τῆς λίμνης τοῦ Σκουτάρεως πρὸς τὸν ποταμὸν Morača κλπ., ὡς ἐν τῷ συνημμένῳ χάρτη.

Ἐν τέλει ὁ Sufflay προσθέτει τὰ ἑξῆς λίαν χαρακτηριστικά:

«Ἡ συνδιάσκεψις τῶν πρεσβευτῶν τῶν Δυνάμεων καθώρισε τὰ ὅρια τῆς μελλούσης Ἀλβανίας. Ἡ αὐθεντικὴ πορεία αὐτῆς φυσικῶς δὲν ἦτο γνωστὴ εἰς τὸν συγγραφέα αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου. Εἶναι ὅμως γνωστὸν εἰς αὐτόν, ὅτι ἰκανὴ πρὸς ζώην Ἀλβανία πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ δημιουργηθῆ καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τούτου δύναται ἠρέμως νὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι τὸν πυρῆνα τῆς μελλούσης Μωαμεθανικῆς καὶ καθολικῆς Ἀλβανίας δύναται νὰ μετασχηματίσῃ μόνον ἡ ἱστορικὴ Ἀλβανία, μεταξὺ Ἀντιβάρεως – Πρισρένης, Ἀρχίδος – Αἰλῶνος, ἐξ ἧς εἶναι ἀδύνατον ν' ἀποχωρισθῆ τὸ Σκούταρι. Ἡ Ἀλβανία, ἧς ἡ οὐσία, ἔνεκα τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως, κατέπεσε βαθέως ἀπὸ τὸ ἐπίπεδον τῆς ὑψηλῶς ἀνεπτυγμένης Μεσαιωνικῆς ζωῆς της, δέον νὰ συνδεθῆ πρὸς τὴν γεωγραφικὴν ἔννοιαν, ἐν ἣ ἀντικατοπτρίζεται, ὅπως ἐν τῇ Λαϊβνιτίῳ μονάδι (Leibnitz), ὁ Μεσαιωνικὸς κόσμος τοῦ Αἴμου (σελ. 293), μεθ' ὅλων τῶν εἰκόνων τοῦ τῶν λατινικῶν, τῶν ρωμανικῶν, τῶν ἰταλικῶν, τῶν ἑλληνικῶν, τῶν βυζαντινῶν καὶ τῶν σλαβικῶν»¹.

* *

Παρατηρήσεις : Εἶναι ὀρθὴ ἡ παρατήρησις, Α) ὅτι «διὰ τὴν χώραν ταύτην τῆς Ἰλλυρίας περισσότερον ὁ «μέσος αἰὼν», ἢ οἱ ἀρχαῖοι καὶ νέοι χρόνοι, ὑπῆρξαν μία ἐποχὴ γόνιμος εἰς μεταμορφώσεις καὶ πλουσία εἰς κινήσεις, ἐποχὴ ἐνδιαφέρουσα διὰ τὴν μελλοντικὴν αὐτῆς ἐξέλιξιν»², ἀλλὰ φρονοῦμεν, ὅτι τὴν τύχην τῆς Ἀλβανίας διεμόρφωσαν κυρίως ὁ ἐξισλαμισμὸς καὶ αἱ ἀντιθέσεις τῶν Μ. Δυνάμεων³.

Β) Ὅτι ἡ σημερινὴ Ἀλβανία «οὐδέποτε εἶχεν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ ἐνότητα γεωγραφικὴν ἢ ἱστορικὴν, ἐν τῇ σημερινῇ ἐκτάσει της» καὶ ὅτι «ὑπέστη ὅσον

¹ Acta et Diplomata mediæ ætatis, τόμ. 1, σ. VI. Ἴδε καὶ Ζακυθηνόυ, La Grèce et les Balkans, Athènes 1947, σ. 97. Τοῦ αὐτοῦ, La population de la Morée Byzantine, ἐν τῷ περιοδικῷ L'Hellénisme contemporain, Athènes 1949, σ. 117.

² Ἴδε Ζακυθηνόυ, ἐν La Grèce κλπ., σ. 96 ἐξ. Κατὰ τὸν Κ. Παπαροπούλου, Ἱστορ. Ἑλλ. Ἔθνους, ἔκδοσις Καρολίδου, 1925, τόμ. Δ', σ. 298 : «πιθανότερα εἶναι ἡ γνώμη, καθ' ἣν οἱ Ἀλβανοὶ ἀποτελοῦσι κρᾶμα τῶν ἀρχαίων ἰθαγενῶν τῆς χώρας ταύτης κατοίκων, ἧτοι τῶν Ἰλλυριῶν, μετὰ τῶν ποικίλων ἔθνων ὅσα ἐκ διαλειμμάτων ἀπέκησαν αὐτήν, ἧτοι ἀρχαίων Ἑλλήνων, Ρωμαίων, Γόθων, Μεσαιωνικῶν Ἑλλήνων, Σλάβων καὶ Τούρκων». Πρβλ. καὶ Κ. Ἀμάντου, Ἱστορία τοῦ Βυζ. Κράτους, τόμ. Α' (ἔκδ. Β', σ. 13 ἐξ.) καὶ Οἱ Βόρειοι Γεϊτονες τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1923, σελ. 134 ἐξ.

³ Stadtmüller, Geschichte Südosteuropas, 1950, σελ. 376 - 377. Π. Πιπινέλη, Ἱστορία τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1948, σελ. 58 ἐξ.

οὐδεμία ἄλλη χώρα τὴν ἀντίδρασιν τῶν γειτόνων τῆς. Ἔνεκα τούτου, κατὰ τινάς, εἶναι ζήτημα ἂν προέπη νὰ θεωρηθοῦν οἱ σημερινοὶ Ἄλβανοι ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων κατοίκων τῆς χώρας». Εἰς ταύτας δέον νὰ προσθέσωμεν :

Γ) Ὅτι τὰ πρὸς νότον ὄρια (κατὰ τὸν Sufflay) τῆς Μεσαιωνικῆς Ἄλβανίας, ὡς διεμορφώθησαν μὲ κέντρον τὴν Κρόγιαν (πρωτεύουσα τῆς περιοχῆς πάντοτε ἦτο τὸ Δυρράχιον), ἤτις ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον κατὰ τὰ τέλη τοῦ θ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ι' αἰῶνος, ὡς ἐπισκοπὴ¹, ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Δυρραχίου (ἐξακολουθητικῶς καὶ κατὰ τοὺς ἀκολουθίους αἰῶνας), δέον νὰ ἐξετασθῶσιν ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐξῆς γεγονότα : ὅτι ἤδη ἐν τῇ ἀρχαιότητι εἶχον ἰδρυθῆ αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις Ἐπίδαμνος, ἦτοι τὸ σημερινὸν Δυρράχιον, τὸ Λίσσον καὶ Ἀκρόλισσον, ὁ Αὐλὼν καὶ ἡ Ἀπολλωνία — ἀκμάσασα ἐπὶ Ῥωμαίων — καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἡ Ἀντιπάτρεια (Τεπελένι) καὶ Ἀντιγόνεια παρὰ τὸ σημερινὸν Βεράτιον², ἀλλὰ βεβαίως ὁ πληθυσμὸς τῶν πόλεων τούτων, κατὰ τὰς ὁρθὰς παρατηρήσεις τοῦ Ἀμάντου, περιορίζετο βαθμηδόν, ἔνεκα τῶν ἐξῆς λόγων³ :

α) Διότι ὁ ἀπὸ τῶν Ἰλλυριῶν κίνδυνος ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ πρὸς τὴν Ἀσίαν ἀνοιχθεῖσα ὁδὸς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, καθὼς καὶ ἡ ὑποταγὴ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους, ἔστρεψαν τοὺς Ἕλληνας πρὸς Ἀνατολὰς καὶ περιορίσαν αὐτοὺς εἰς τὴν Δυτικὴν Μεσόγειον καὶ τὸν βορρᾶν. Ὁ γ' π.Χ. αἰὼν ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὴν Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἄλλ' ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ δυσμῶν καὶ ἡ ἔλλειψις διαφέροντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ τὸν βορρᾶν εἶχε σημασίαν διὰ τὴν σημερινὴν Ἄλβανίαν, διότι ἐπέτρεψε νὰ ἐπεκταθῆ ὁ Ἰλλυρικὸς πληθυσμὸς πρὸς νότον⁴, ἔπειτα ἀπετράπη ὁ ἔξελληνισμὸς του καὶ ταυτοχρόνως κατέστη δυνατὴ ἡ ἐν μέρει ἐκρωμανίσις του⁵.

β) Μεταξὺ τῶν ἑλληνίδων πόλεων τὸ Δυρράχιον ἤκμασεν ἐπὶ Ῥωμαίων καὶ ἀπέβη ὄχι μόνον ἀφετηρία τῆς μεγάλης ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου Ῥωμαϊκῆς ὁδοῦ, τῆς Via Egnatia (ἣτις διερχομένη εἰς τὴν θέσιν Πυλῶν⁶,

¹ Πρβλ. H. Gelzer, Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae Episcopatum, 1901. Εἰς τὸ κείμενον τοῦ τακτικοῦ (σελ. 558), ὅπερ συνέταξεν ὁ Λέων ὁ Σ' ὁ Σοφὸς καὶ ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νικόλαος ὁ Μυστικός (901 - 907), ἀναφέρεται μετὰ 4 ὄλως νέων ἐπισκοπῶν : α) ὁ τῶν Στεφανάκων, β) ὁ Χουναβίας, γ) ὁ Κροῶν καὶ δ) ὁ Ἐλισσοῦ. Ἐκ τούτων ἡ ἐπισκοπὴ Κροῶν μνημονεύεται ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Βασιλείου Α' τοῦ Μακεδόνα, διότι ἐπίσκοπος Κρόγιας παρέστη κατὰ τὴν ἐπὶ Φωτίου Σύνοδον (879).

² Ε. Ρικάκη, Τὸ Βεράτιον, ἐν Ἀθήναις 1910.

³ Ἀμάντου, Οἱ Βόρειοι Γείτονες, σελ. 138.

⁴ Αὐτόθι, σελ. 137.

⁵ Αὐτόθι, σελ. 138.

⁶ Στράβωνος, Ζ, 325 (ἴδε κατωτέρω).

βορείως τῆς λίμνης τῆς Ἀχρίδος, ἔφθανεν εἰς Θεσσαλονίκην καὶ Θυράκην), ἀλλὰ καὶ ἀπέβη κέντρον τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι κατέστη μεγάλη Ἑλληνικὴ μητρόπολις, μία τῶν 11 μητροπόλεων τῶν τελουσῶν ὑπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης, ἀφ' ὅτου δὲ κατεκλύσθη ἡ β. Βαλκανικὴ ὑπὸ τῶν Σλάβων μία τῶν 6 ἑλληνικῶν μητροπόλεων τῆς ἡμιαυτονόμου Ἐκκλησίας (Βικαριάτου) τῆς Θεσσαλονίκης¹.

γ) Τοῦτο δὲ ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ Ἡπειρος καὶ δὴ ἡ μέχρι τοῦ Γενούσου περιοχὴ (π.χ. χάρτην I. Ξ α ν α λ ά τ ο υ, Τὰ ὄρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Βαλκανικὴν, Ἀθῆναι 1945, σ. 14) σταθερῶς συνεδέθη μετὰ τῆς Μακεδονίας, ἥδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, μάλιστα δὲ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Ρωμαϊκῆς κατακτήσεως (Π ο λ υ β., IV, 9, 4, 25 κ.ἑξ.). Ἐκτοτε ἡ Ρωμαϊκὴ ἢ Λατινικὴ ἐπίδρασις ἐξεδηλώθη κυρίως εἰς τὴν βόρειον Ἰλλυρίαν καὶ δὴ εἰς τὴν πέρα τοῦ Γενούσου (Σκούμπι) χώραν, εἰς τὴν τρίτην ἀραιοτάτην ζώνην τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Σημεῖον δὲ συναντήσεως τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς ἐπιρροῆς καὶ γλώσσης ὑπῆρξαν κατ' ἀρχὴν μὲν τὰ βόρεια ὄρια τῆς Ν. Ἡπείρου, εἶτα δὲ καὶ τὸ Δυρράχιον, τὴν διγλωσσίαν τῶν ὁποίων ἐξαίρει καὶ αὐτὸς ὁ Sufflay².

Σημειοῦμεν λοιπὸν πρῶτον μὲν ὅτι ὁ Στράβων (66 π.Χ. – 18 – 25 μ.Χ.)³ ὁρίζει ὡς βόρειον ὄριον τῶν Ἡπειρωτῶν τὴν Ἐγνατίαν ὁδόν. Ἴδου τί λέγει (εἰς τὸ Ζ' Βιβλίον, κεφ. 323, ἐν σελίδι 444 τῆς ἐκδ. M e i n e k e): «*ταύτην δὴ τὴν ὁδὸν (τὴν Ἐγνατίαν) ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐπίδαμνον (σημ. Δυρράχιον) καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν τόπων ἰούσιν ἐν δεξιᾷ μὲν ἐστὶ τὰ Ἡπειρωτικὰ ἔθνη κλυζόμενα τῷ Σικελικῷ πελάγει μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὰ ὄρη τῶν Ἰλλυριῶν ἃ προδιήλθομεν, καὶ τὰ ἔθνη τὰ παροικούντα μέχρι Μακεδονίας καὶ Παιόνων*». Κατὰ ταῦτα τὰ Ἡπειρωτικὰ φύλα (ἀριθμούμενα ὑπὸ τοῦ Στράβωνος εἰς 14), ἐξετείνοντο μέχρι περίπου τοῦ

¹ Μακεδονίας, Νέας Ἡπείρου, Παλαιᾶς Ἡπείρου, Θεσσαλίας, Ἑλλάδος, ἤτοι Ἀχαΐας καὶ Κρήτης. Πρβλ. Γ ε ρ. I. Κ ο ν ι δ ά ρ η, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1938. Ἀ ν τ. Κ ε ρ α μ ο π ο ύ λ λ ο υ, Οἱ Ἑλληνεὶς καὶ οἱ Βόρειοι Γεῖτονες, 1945.

² Illyrisch - Alb. Forschungen, I, 190. Ὁ αὐτὸς S u f f l a y εἰς τὴν νεωτέραν μελέτην του, περιληφθεῖσαν εἰς τὰς πραγματείας τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Βιέννης (Städte und Burge Albaniens, 1924, σελ. 12) παρατηρεῖ, ὅτι ἡ Ρωμαϊκὴ ἐπαρχία τῆς Δαλματίας, ἐκτεινομένη ἀπὸ τῆς Ἰστρίας (9ος μ.Χ.) μέχρι τοῦ ποταμοῦ Μάθη (βορείως τῆς Κροΐας), ἐκβάλλοντος πλησίον τοῦ Δρίλωνος, ἀπωκίσθη πυκνότερον ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἢ ἡ νοτιωτέρα χώρα. Κατ' ἀκολουθίαν ὁ ἐκρωμαϊσμός τῆς Β. καὶ Μέσης Ἀλβανίας (μέχρι τοῦ Γενούσου ποταμοῦ καὶ ἔχομεν πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἀρχαίαν καὶ Μέσην Ἰλλυρίαν - Ἀλβανίαν) ἦτο πολὺ εὐχερέστερος.

³ Κατὰ Α. Ἀ ρ β α ν ι τ ὀ π ο υ λ ο ν, ἐν Εἰσαγ. εἰς τὰ Γεωγραφικὰ τοῦ Στράβωνος, ἐν Ἀθήναις 1937.

ΝΕΑ ΗΠΕΙΡΟΣ = ΘΕΜΑ ΔΥΡΡΑΧΙΟΥ *

	Πολιτική Γεωγραφία Ἰερουσάλεμ 528 - 535	Ἑκκλ. Τακτικὸν Παρισ. Κώδ. 1555 Α 731 - 746	Νομίτια 9ου αἰών. 6, 8, 9 καὶ Ι (Βασιλείου)	Τακτικά Λέοντ. ς', Κων. Περφ., Τσιμι- ακή (901 - 972)	Τακτικὸν ζεν παρὰ Farthey (α. 124 - 125) 980 μ.Χ.
653,1	Δυρράχιν ἢ ποτε 'Επίδαμνος	α' Δυρράχιον (μητρόπολις)	Δὲν μνημονεύε- ται καθόλου ἢ ἐπαρχία εἰς τὰ ἰδιωτικῶ φило- λογικῶ χαρα- κτῆρος κείμενα ταῦτα.	Μ. Β. Τῷ Δυρ- ραχίῳ (ἴδε Νο- να Tactica ἐν Georgii C y- p r i i, Descri- ptio, σελ. 81)	μβ Τῷ Δυρραχίῳ
2	Σκάμπα ('Ελβασάν)	β' ὁ Θάμνης			ιγ' Τζερινίκου
3	'Απολλωνία (παρὰ μονὴν Πόγιανι)	γ' ὁ Σκάμπης			
4	Βούλλις (Γραδίτσα)	ς' ὁ Βύλης			ιε' ὁ Γραδιτζίου
5	'Αμαντία (Πλιότσια)	ζ' ὁ 'Ατράδου			
6	Πολυχεριούπολις (Βεράτιον)	ε' ὁ 'Αμανθίας			ιδ' ὁ Πολυχεροπό- λεως
7	Αὔλων	η' ὁ Αὔλωνίας			ι' ὁ Αὔλωνείας
		θ' ὁ 'Ακροκεραυ- νίας			θ' ὁ Γλαβινίτζας ἦτοι 'Ακροκε- ραυνείας
8	Αὔλινιδος μητρόπο- λις (Διχνιδὸς = 'Αχρίς)	δ' ὁ Δυκινίδου			ια' ὁ Δυκινίδων ιβ' ὁ 'Αντιβάρεως
654,1	Διστρῶν καὶ Σκεύ- πτων ἢ				
11β	Σκέπτων			α' ὁ τῶν Στε- φανιακῶν β' ὁ Χουνοβίας γ' ὁ Κροῶν δ' ὁ 'Ελισσοῦ	α' ὁ τῶν Στεφα- νιακῶν β' ὁ Χουνοβίας γ' ὁ Κροῶν δ' ὁ 'Ελισσοῦ ε' ὁ Διοκλείας ς' ὁ Σκοδρῶν ζ' ὁ Δριβάστου η' ὁ Πολάθων

* Διὰ τὸ θέμα Δυρραχίου ἴδε μελέτας : Σ τ. Κ υ ρ ι α κ ῖ δ ο υ, Βυζαντινὰ μελέται καὶ Δ. Ζ α κ υ θ η γ ο ῦ, Μελέται περὶ τῆς Διοκ. Διαιρέσεως τοῦ Βυζ. Κράτους.

ποταμοῦ Γενούσου, δι' ὃ και δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν οὐχὶ ὡς τυχαίαν, ἀλλὰ σκόπιμον τὴν ἐκ μέρους τῆς Ρωμαϊκῆς Διοικήσεως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Διοκλητιανοῦ μετονομασίαν τῆς περιοχῆς ταύτης εἰς Νέαν Ἡπειρον (Γ'. Κ ο ν ι δ ᾶ ρ η, ἐν Γρηγ. Παλαμᾶ, 1942).

Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὸν ἐθνολογικὸν λοιπὸν καὶ πολιτιστικὸν καθορισμὸν τῆς Ἡπείρου, ὡς τῆς περιοχῆς τῆς ἐκτεινομένης ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου καὶ τοῦ Γενούσου μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ, δὲν φαίνονται, κατ' ἀρχὴν, ἀντιτιθέμενα τὰ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος λεγόμενα (αὐτόθι, 326), ὅτι μετὰ τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Γενούσου Ἡπειρωτικῶν ἐθνῶν ἀνemieχθησαν τὰ νότια Ἰλλυρικά φύλα¹ «διεισδύσαντα ἀπὸ βορρᾶ ὑπὸ τὴν ἐνιαίαν ρωμαϊκὴν διοίκησιν τῶν χωρῶν», ὅτε περιοχαὶ τινες κατέστησαν δίγλωσσοι, διότι ἡ ἀνάμιξις δὲν μετέβαλε τότε παντάπασιν τὸν ἐθνολογικὸν χαρακτήρα τῆς περιοχῆς, τὸν δὲ πολιτισμὸν ὀλιγώτερον. Ἄλλως τε ὁ ἴδιος προσθέτει, ὅτι ἄλλοι ὠνόμαζον τὴν Ἡπειρον καὶ Μακεδονίαν, «ὄχι διότι εἶχεν ὑποταχθῆ ποτε εἰς τοὺς Μακεδόνας, ἀλλὰ διότι οἱ Ἡπειρωταὶ εἶχον τὴν ἰδίαν διάλεκτον μὲ τοὺς Μακεδόνας, ἐφόρουν ὅμοια φορέματα, ἐκείροντο τὴν κόμην καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ εἶχον κατὰ τὰ ἄλλα ἥθη καὶ ἔθιμα ὅμοια πρὸς τοὺς Μακεδόνας»². Τοῦναντίον αἱ θεμελιώδους σημασίας διαφοραὶ τῶν φύλων τῶν οἰκούντων ἐντεῦθεν τοῦ Γενούσου (Τόσκηδων) καὶ τῶν ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ τούτου (Διάπηδων) διατηροῦνται μέχρι τῆς σήμερον (Κ ε ρ α μ ὀ π ο υ λ λ ο ς, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 199 – 201).

δ) Κατὰ τὸ διάστημα τῆς Ρωμαϊκῆς καὶ Βυζαντινῆς ἐποχῆς καὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου ἢ Ἐκκλησίας τῆς Ἐπαρχίας Νέας Ἡπείρου μετέχει ἐνεργῶς τῆς ζωῆς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, καίτοι ὑπήγετο διοικητικῶς εἰς τὴν Δύσιν (Χ ρ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ, Τὸ πρωτεῖον

¹ Ἴδε M o m m s e n, Römische Geschichte, V, 272, ἐνθα ἐξαιρεται τὸ γεγονός τοῦτο, ἀλλὰ παρορᾶται ἡ σημασία τῶν ὄσων λέγει ὁ Στράβων περὶ τῶν ἐγκαταστάσεων τῶν Ἡπειρωτῶν μέχρι τοῦ Γενούσου.

² Ὁ Κ ε ρ α μ ὀ π ο υ λ λ ο ς, Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βόρ. Γείτονες, σελ. 198 – 199, παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς ἀξιοσημεῖα: «ὅταν τις εὕρισκεται εἰς τὸ Βεράτιον, τὴν Κορυτσάν, τὸ Ἀργυρόκαστρον νομίζει ὅτι ζῆ ἐν Καστορίᾳ, Κοζάνῃ καὶ Ἰωαννίνους. Ἡ ἐκθεσις ἢ ἱστορικὴ, τὴν ὁποῖαν παρέχει ὁ Στράβων περὶ τῆς φυλετικῆς καὶ γλωσσικῆς καταστάσεως τῆς κάτω τοῦ Γενούσου χώρας, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν πέραν αὐτοῦ, εἶναι ἱστορία πραγματικὴ ἀσάλευτος, ἐφ' ὅσον ἀσάλευτος παραμένει ἡ ἀνθρωπολογικὴ, ἢ γλωσσικὴ καὶ διαλεκτικὴ κατάστασις, ἡ ἐνδυμασία, ἡ κουρὰ καὶ τὰ λοιπὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα, ἅτινα καταλέγει ἢ ὑπονοεῖ». Ὅθεν θεωρεῖ πᾶσαν νεωτέραν εἰδησιν, ὡς τὴν τοῦ Διονυσίου τοῦ Περιηγητοῦ ἢ τοῦ Κλαυδίου Πτολεμαίου, ὀριζόντων τὸ Ὄρικόν ἢ τὰ Ἀκροκεράυνια ὡς ὄριον τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος, ὡς ἀβάσιμον, ἀλλὰ προσθέτει ὅτι πιθανῶς δηλοῖ δευτέραν διαίρεσιν διοικητικὴν. Ἡ ἐπαρχία τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου ἐκεῖ ἐτελείωνε. Πρβλ. Γ. Κ ο ν ι δ ᾶ ρ η, Τὰ βόρεια σύνορα τοῦ Ἑλληνισμοῦ κλπ., σελ. 19 ἐξ.

τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης, ἐν Ἀθήναις 1930). Οἱ ἐπίσκοποι τῆς περιοχῆς ὁμιλοῦν Ἑλληνικὰ εἰς τὰς Συνόδους καὶ μετεῖχον τῆς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου, ἣτις συνεκροτεῖτο κανονικῶς ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῆς πόλεως ταύτης.

ε) Εἰς τὴν Νότιον Ἀλβανίαν (σημερινὴν Μέσην) καὶ τὴν Β. Ἡπειρον, ἦτοι τὴν ἀλβανοκρατομένην Ἑλληνικὴν περιοχὴν, συνέβη μὲν, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, νὰ ἐλαττωθῇ ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς, καὶ πιθανῶς ἐν μέρει νὰ ἐξιλυρισθῇ, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας ἀΰξηθέντες Ἰλλυριοὶ εἶτα ἠλαττώθησαν, διότι αὐτοὶ οἱ Ρωμαῖοι ἔγιναν ἀφορμὴ ἀποδεκατισμοῦ τῶν Ἰλλυριῶν διὰ τῆς ἀπηνουῶς καὶ συνεχοῦς στρατολογίας. Αἱ Ἰλλυρικαὶ λεγεῶνες, κατὰ τὸν β' καὶ γ' μ.Χ. αἰῶνα, ἦσαν πολλαὶ καὶ ἀπετέλουν τὸ κυριώτερον στήριγμα τοῦ Ρωμ. Κράτους, ὥστε, ὅταν ἦλθον αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Οὐννων, Ἀβάρων καὶ Σλάβων, ἔτι μᾶλλον ἠλαττώθη καὶ βαθμηδὸν περιορίσθη εἰς τὰ Ἀλβανικὰ ὄρη ὁ Ἰλλυρικὸς πληθυσμὸς, «ἀνάμεικτος ἤδη πάντως καὶ μετὰ Θορακικῶν στοιχείων. Ἡ ταχεῖα πρόοδος τὸν Σλάβων κατὰ τὸν ζ' καὶ η' μ.Χ. αἰῶνα εἰς τὰς Ἰλλυρικὰς χώρας (Παννονίαν, Ἄνω Μοισίαν, Νωρικόν, Δαλματίαν) δεικνύει, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Ἄμμαντος (Βόρ. Γεῖτ., σ. 139), ὅτι ὁ Ἰλλυρικὸς πληθυσμὸς εἶχεν ἐπαισθητῶς ἐλαττωθῆ καὶ δὲν ἠδύνατο ν' ἀντισταθῇ εἰς τοὺς ἐπιδρομείς, ἐνῶ εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀλβανίας διειρηθήσαν Ἰλλυρικὰ στοιχεῖα, διότι ἦσαν ἀπόκεντρα· ἀργὰ δὲ ἐφθασαν καὶ Σλάβοι εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Δορίλωνος καὶ εἰς τὴν Ἀλβανίαν· ἀργὰ δὲ ἐξεσλαβίσθη καὶ τὸ Μαυροβούνιον, ὡς δεικνύουσι πολλὰ νεολατινικὰ καὶ Ἰλλυρικὰ ἀκόμη τοπωνύμια. Ἡ ἐκσλάβισις τοῦ Μαυροβουνίου συνεπληρώθη ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Διὰ τοῦτο δὲ ἀκόμη καὶ σήμερον μερὶς τῶν Μαυροβουνιωτῶν ὁμοιάζει ἐθνολογικῶς πρὸς τοὺς Ἀλβανούς».

Διὰ τὸ θέμα τῆς ἐπεκτάσεως πρὸς νότον τοῦ Σκούμπι τῶν Ἀλβανῶν καὶ τὴν θέσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου ἐν τῇ περιοχῇ δὲν θὰ ἐπεκταθῶ, ἐπειδὴ τὰ στοιχεῖα ταῦτα περιλαμβάνονται τοῦτο μὲν εἰς ὅλα ὅσα λέγει ὁ S u f f l a y εἰς τὴν νεωτέραν πραγματείαν του, περὶ τῶν πόλεων καὶ φρουριῶν τῆς Ἀλβανίας (Städte und Burge Albaniens, 1924), ἅτινα ἀπετέλεσαν καὶ τὴν βάσιν τῆς ἱστορικῆς ἐκθέσεώς μας εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον τοῦ ἔργου μας περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ὡς πολιτιστικῆς Δυνάμεως ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου (ἐν Ἀθήναις 1948, σελ. 158 – 198), τοῦτο δὲ εἰς τὴν πρόσφατον ἀνακοίνωσιν ἐν τῷ Θ' Διεθνείῳ Συνεδρίῳ τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν Νικοπόλεως – Ναυπάκτου. Ἐκεῖ ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐρεῦνης ἐπεξέτεινα τὴν μελέτην καὶ εἰς τὸ ἀπὸ τοῦ θ' αἰῶνος ὑφιστάμενον θέμα τοῦ Δυρραχίου, χρησιμοποιοῦντας τὰς μελέτας καὶ τῶν ἡμετέρων Ἀμάντου, Ζακυθινοῦ, Κυριακίδου, Κεραμοπούλλου κλπ.

Τὸ πόρισμα τῆς τελευταίας μελέτης μου εἶναι ἀξιοσημείωτον, διότι παρουσιάζει πῶς ἐκ τῶν Ἐκκλ. Τακτικῶν προκύπτει, ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ

θ' αιώνας, ἔνεκα τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Βουλγάρων, κατεστράφησαν ὅλαι αἱ ἐπισκοπαὶ τῆς μητροπόλεως Δυρραχίου, ἀλλὰ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ι' ἐπανεμφανίζονται τινες. Ἴδε τὸν ἐν σελ. 408 - 409 συγκριτικὸν πίνακα.

Ἐκ τῆς συγκρίσεως τοῦ περιεχομένου τοῦ πίνακος καὶ δὴ ἐκ τῶν στηλῶν 1/2 πρὸς 3 προκύπτει, ὅτι κατὰ τὸν θ' αἰῶνα (πιθανώτατα δέ, ὡς ἐδείξαμεν κατὰ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος τούτου) κατεστράφησαν αἱ παλαιαὶ ἐπισκοπαί, αἱ κείμεναι νοτίως καὶ νοτιοανατολικῶς τοῦ Δυρραχίου, ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τοῦ ι' αἰῶνος ἀνεδημιουργήθησαν. Αἱ περισσότεραι ἦσαν εἰς τὴν βόρειον Ἀλβανίαν καὶ εἶχον βεβαίως ἀλβανικὸν πληθυσμόν¹.

Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη νὰ γίνῃ εἰδικὴ ἔρευνα διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ἱστορίας ἐκάστης περιοχῆς ἐπισκοπῆς καὶ δὴ τῶν νοτίων, καίτοι βεβαίως εἶναι κατ' ἀρχὴν ὀρθὴ ἢ γνώμη, ὅτι ἡ ἱστορία ἐπιβεβαιώνει, ὅτι ἡ Βόρειος καὶ ἡ Νότιος Ἀλβανία εἶχαν πάντοτε εἰς τὴν ἱστορίαν διάφορον τύχην. Ἡ κοιλὰς τοῦ Σκούμπι ἦτο τὸ σύνορον μεταξὺ τῶν δύο Ἀλβανικῶν τμημάτων — πολιτειακὸν καὶ ἐπαρχιακόν. Τοῦναντίον ἡ Ἡπειρος ἀποτελεῖ γεωγραφικὴν ἐνότητα² (ἐν πολλοῖς ἐθνολογικὴν, λαογραφικὴν καὶ ἱστοριοεποικολογικὴν) ἀπὸ τὸν ποταμὸν Γενοῦσον ἢ Σκούμπι μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου³.

Ἡ ἀνωτέρω λεπτομερὴς ἔρευνα εἶναι ἀναγκαία ὄχι μόνον ἔνεκα τῆς πολυκυμάντου ἱστορίας τοῦ Δυρραχίου, ἀλλὰ καὶ πρὸ πάντων ἔνεκα τῶν κενῶν, ἅτινα παρουσιάζουν τὰ Ἐκκλησιολογικά (ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ἀνωτέρω πίνακος εἰς τὰς στήλ. 6 - 10)⁴. Ἡ ἀναφορὰ πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀχρίδος Σερβίας εἶναι προφανὴς καὶ ἀναπόφευκτος ἢ συσχετίσις (Γ. Κονιδάρη, Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ὡς πολιτιστικὴ δύναμις, σελ. 172 - 200).

Δι' ἡμᾶς ἐκ τῶν ὑπαρχόντων στοιχείων εἶναι βέβαιον, ὅτι τὰ πρὸς νότον σύνορα τῆς Ἀλβανίας τοῦ ἀνωτέρω χάριτος τοῦ Sufflay δύνανται νὰ τροποποιηθῶσιν ἐκ τῆς ἔρευνῆς, διὰ λόγους ἐθνολογικοῦς, ἱστορικοῦς καὶ πολιτιστικοῦς, οἱ ὅποιοι ἀσφαλῶς εἶναι ἰσχυρότεροι τῶν ὀλιγοχρονίων κυριαρχιῶν

¹ Πολύτιμον βοήθον διὰ τὴν ἔρευναν ταύτην ἀποτελοῦν αἱ μελέται τῶν Illyrisch.- Alb. Forschungen, ἃς ἐμνημονεύσαμεν πολλάκις καὶ τοῦ Sufflay, Städte und Burge Albaniens, 24 (ἴδε καὶ ἀνωτ., σελ. 404).

² Κ. Ἀμάντου, Ν. Ἐστία, 1946, σ. 554.

³ Ζακυθηνόυ, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 97 καὶ Α. Κεραμοπούλλου, Οἱ Βόρειοι Γεῖτονες, Ἀθήναι 1945, σ. 197. Δ. Εὐαγγελίδου, Ἡ Βόρ. Ἡπειρος.

⁴ Κ. Jirecek, Studien zur Geschichte und Geographie Albaniens im Mittelalter, Budapest 1916, σ. 92 - 107. Ἴδε καὶ σημείωμα περὶ τοῦ Δυρραχίου ἐν Λεξικῷ Ἐλευθερουδάκη, 4, 806 - 807, ὡς καὶ βιογραφίαν καὶ παραπομπὰς τῶν σελίδων 5 - 7 τῆς ἐναισίμου διατριβῆς τοῦ Π. Πύλου, Ἡ ἐποικίσις τῶν Ἀλβανῶν εἰς Κορινθίαν, ἐν Ἀθήναις 1950. Ἡ ἱστορία τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου Μηλιαράκη εἶναι ἐξ ἴσου ἀπαράιτητος, ὅπως καὶ αἱ ἔρευναι τοῦ Sufflay, Städte und Burge Albaniens.

Ἀλβανῶν τοπαρχῶν (ἀνωτέρω, σελ. 403 – 404). Ἡ ἀξίωσις τῆς Ἑλλάδος περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς Βορείου Ἡπείρου (ὁ ὅρος ἐσχηματίσθη κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους), ἦτοι τοῦ βορείου τμήματος τῆς χώρας, ἣτις ἀρχαίως ἐκονομάζετο Ἡπειρος, εἶτα δὲ διεκρίθη, ἐπὶ Ρωμαϊκῆς διοικήσεως, διὰ τοῦ ὄρου Παλαιά, εἶναι ἐπιστημονικῶς ὀρθή. Κατ' ἀλήθειαν Βόρειος Ἡπειρος θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθῆ ἢ ἀπὸ τῶν Ἀκροκεραυνίων μέχρι τοῦ Λυραχίου – Σκούμι χώρα¹.

Ἐπεὶ τῶν ἀπόψεων λοιπὸν τῆς Ἑλλάδος συνηγορεῖ καὶ ὁ ἀνωτέρω χάρτης τοῦ Sufflay, αἱ δὲ ἐπιβαλλόμεναι τροποποιήσεις, περὶ ὧν ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω, δὲν ζητοῦνται βεβαίως ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος, ὅπως δὲν ζητεῖται οὔτε τὸ Βεράτιον, τὸ ὁποῖον ἀφίνει εἰς τὴν Ἡπειρον ὁ χάρτης τοῦ Sufflay, διότι ἢ Ἑλλὰς θέλει νὰ παραμείνῃ ἢ καθ' ἑαυτὸ Ἀλβανία καὶ νὰ εἶναι αὕτη βιώσιμος. Τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Β. Ἡπείρου δι' εἰρηρικῶν μέσων — αὕτη εἶναι ἢ διακηρυχθεῖσα πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος — πρέπει ν' ἀκολουθήσουν καθ' ἡμᾶς διαπραγματεύσεις διὰ τὴν ἐπανόρθωσιν ἐνὸς σφάλματος διαπραχθέντος ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων. Ἴδου περὶ τίνος πρόκειται :

«Κατὰ τὸν Ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1878 οἱ Ἀλβανοὶ φοβηθέντες τὴν ἐπέκτασιν τῶν Μαυροβουνιωτῶν καὶ τῶν Σέρβων ἵδρυσαν τὸν Ἀλβανικὸν Σύνδεσμον καὶ ὑπέβαλον κατ' Ἰούνιον τοῦ 1878 ὑπόμνημα εἰς τὸν λόρδον Βήκονσφηντ, δι' οὗ ἐζήτουν τὴν αὐτονομίαν τῆς χώρας των. Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Ἄ μ α ν τ ο ς (Οἱ Βόρ. Γείτονες, σελ. 149), ὅχι μόνον, διότι ἀποτελεῖ τὴν πρώτην καὶ κυριωτάτην ἐκδήλωσιν τοῦ Ἀλβανισμοῦ ὡς ἐθνικότητος, ἀλλὰ καὶ διότι προέτεινε τὴν Ὁμοσπονδιακὴν Ἐνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἢ ὁποῖα ἐπίσης, κατὰ τὸ ὑπόμνημα, ὅπως ἢ Ἀλβανία, ἔχει τοὺς Σλάβους ἐχθρούς». Ἡ Ἀλβανία εὐρεθεῖσα ἔκτοτε μόνη ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τῶν γειτόνων της, ὑπῆρξε τὸ μῆλον τῆς ἔριδος τῶν μεγάλων Δυνάμεων καὶ ἰδίᾳ τῆς ἀντιθέσεως τῆς Αὐστρουγγρικῆς πρὸς τὴν Ἰταλικὴν Διπλωματίαν, ἣτις καὶ τελικῶς τὴν ἐχρησιμοποίησεν, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὡς γέφυραν πρὸς τὰ Βαλκάνια. Τώρα ἐπεκράτησεν ἐκεῖ ἢ Ρωσία καὶ χρησιμοποιεῖται πάλιν κατὰ τῶν γειτόνων της. Ἡ Ἰταλικὴ πολιτικὴ οὐδέποτε θὰ παραιτηθῆ τῶν βλέψεών της ἐπὶ τῆς Ἀλβανίας, ἐνῶ ἢ συνεργασία Ἀλβανῶν καὶ Σέρβων φαίνεται ἀδύνατος. Διὰ τοῦτο ἐὰν θέλῃ ἢ Ἀλβανία νὰ καταστῆ ἀνεξάρτητος καὶ νὰ ἀναπτύξῃ ἐν αὐτοτελείᾳ τὰς ὕλικὰς καὶ πνευματικὰς της δυνάμεις πρέπει, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Βορείου Ἡπείρου, νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν παλαιάν της πρότασιν περὶ ὁμοσπονδιακῆς ἐνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλά-

¹ Εὐλογίου Κουρίλλα, Ἡ Ἐκκλησία Ἀλβανίας, ἐν Θρησ. καὶ Χριστ. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, σ. 735.

δος, ἥτις, εἶμαι βέβαιος, ὅτι θὰ ἐδέχετο νὰ ὑπογράψῃ οἰανδήποτε συνθήκην ὁμοσπονδιακῆς ἐνώσεως, ἐξασφαλίζουσαν τὴν ὑπὸ τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος κοινοβουλευτικὴν, θρησκευτικὴν, ὕλικὴν καὶ πνευματικὴν αὐτοτελεῖ καὶ αὐτόνομον ἀνάπτυξιν τῆς Ἀλβανικῆς Ἐθνότητος (καὶ τῶν ρωμαιοκαθολικῶν τῆς Βορ. Ἀλβανίας), διότι ἡ Ἑλλὰς οὐδὲν ἄλλο ἐπιδιώκει παρὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν βορειῶν συνόρων της καὶ δὴ τῶν πρὸς τὴν πολυπαθῆ (ἐπὶ δύο χιλιάδας ἔτη) Ἡπειρον. Ἡ εἰρηρικὴ αὕτη διευθέτησις εἶναι συμφέρουσα εἰς ἀμφοτέρους τοὺς λαοὺς καὶ μάλιστα εἰς τοὺς Ἀλβανούς, οἱ ὁποῖοι θὰ παύσουν ν' ἀποτελοῦν παίγνιον τῶν μεγάλων καὶ νὰ εἶναι οἰκονομικῶς δυστυχεῖς.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ